

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ КОМЕМОРАТИВНИХ ПРАКТИК
БІБЛІОТЕКАМИ, АРХІВАМИ ТА МУЗЕЯМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ЗБРОЙНОГО Й МЕНТАЛЬНОГО
ПРОТИСТОЯННЯ**

Добре відомо, що серед наріжних складників духовно-культурного розвитку будь-якого народу, а певною мірою й засобом, що впливає на процеси політичного націєтворення є його історична пам'ять. Для нашої країни та її громадян вона має особливе значення в контексті ворожих прагнень росії знівелювати згадане націєтворення, а також знищити українську державу, що в умовах повномасштабної війни, яку наразі веде рф проти незалежної України, набуло абсолютно відвертих і максимально агресивних та жорстоких форм.

Збройне протистояння між двома країнами, одна з яких намагається відновити свій імперський статус (абсолютно неможливий без повернення України як системоутворювального елемента цієї імперії, де українці були позбавлені навіть елементарного права на визнання себе окремою повноцінною національною одиницею, але при цьому відігравали далеко не останню роль у становленні, розбудові та зміцненні метрополії й імперії загалом), а інша – зберегти так довго виборювану протягом багатьох попередніх століть силами не одного покоління незалежність і державність, у основі має не боротьбу за території, а, насамперед, двобій, у якому українці змагаються за остаточне повернення собі власної ідентичності, можливість реалізувати законне право мати власну державу та кардинально змінити подальший вектор свого політичного розвитку у бік прямо протилежний від росії, що можливо зреалізувати лише за умови існування української державності. І саме в такому вимірі стає зрозумілим особливе значення історичної пам'яті у цьому двобойі, бо

він триває не лише безпосередньо на полі бою, а й у площині ментального самоусвідомлення та протистояння.

У цьому контексті особливу роль відіграє комеморація – свідомий акт конструювання та передавання світоглядно значущої інформації про минуле шляхом увічнення певних осіб і подій через створення «місць пам'яті». Відповідно комеморативні практики, за визначенням американського історика Алана Мегілла – це сукупність способів, які сприяють закріпленню, збереженню та передаванню в суспільстві пам'яті про його історичне минуле. До них, як відомо, належать створення музеїв і меморіальних комплексів, спорудження пам'ятників, відзначення на державному й місцевому рівнях пам'ятних дат, публікація історичних документів, історичних праць (у тому числі популярного характеру), які проливають світло на замовчувані або сфальшовані раніше історичні події, проведення різноманітних просвітницьких заходів, покликаних відповідні наративи транслювати та закріплювати тощо [1, с. 156].

В умовах сьогодення неабияк зростає роль бібліотек, архівів і музеїв (яким давно надано статус інституцій пам'яті) як реалізаторів таких практик. Сьогодні можна вже констатувати чималий досвід цих закладів у процесах комеморації. І він помітно набув динаміки з початком повномасштабної війни росії проти України.

Основним завданням, яке покладається у цій практиці на інституції пам'яті, є широка популяризація української історії, вітчизняної культурної спадщини, як усередині країни, так і за її межами з метою подолання усталених стереотипних уявлень про Україну, як «частину Росії».

Реалізувати комеморативну функцію архіви, бібліотеки й музеї можуть у різний спосіб – у своїй виставковій роботі, шляхом організації та проведення різних тематичних заходів, а також, здійснюючи комунікацію відповідної тематики через власний вебсайт та сторінки у соціальних медіа. Зокрема, саме на сторінках у соцмережах заклади культури наразі активно й оперативно

висвітлюють свою різновекторну діяльність, у багатьох напрямках якої апріорі закладено й потенціал комеморації.

Наприклад, ДКЗ «Поле Полтавської битви» активно реалізує виставкові проекти, зокрема, спільно з Полтавським регіональним відділенням Інституту національної пам'яті України, шведськими партнерами тощо. Зокрема, у грудні 2022 р. було представлено виставку «Мазепинці – поборники незалежності України», зреалізовану за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні. Після презентації вона розпочала експонування в закладах освіти Полтави. Мета проекту полягає в популяризації знань про видатних українців першої половини XVIII ст., поборників незалежності нашої держави. Йдеться про основні віхи життя та діяльності найближчих соратників гетьмана Івана Мазепи, котрі найбільше долучилися до створення державного документу 1710 р. – знаменитої Конституції – Пилипа Орлика, Костя Гордієнка, Андрія Войнаровського, Федора Мировича, Федора Нахимовського, Кліма Довгополого, Григорія Герцика, Дмитра Горленка, Ганну Орлик та Григора Орлика [2, с. 178].

Не менш плідну виставкову діяльність, яка реалізується як у традиційний спосіб, так і віртуально (через вебсайти та сторінки у соцмережах) здійснюють і вітчизняні архіви, наукові інституції історичного профілю. Причому, особливе місце тут посідає саме електронна комунікація, з огляду на цілу низку специфічних особливостей, притаманних сучасному суспільству. За свідченням американського політолога Жана-Вернера Мюллера, «новітні електронні технології збирання й відтворення даних обумовили фундаментальний поворот у мнемонічних технологіях, який, ймовірно, рівнозначний винаходу друкарського верстата й згасанню усної пам'яті ... після епохи Відродження»¹. Засоби ретрансляції пам'яті вийшли на новий рівень, що виявилось останнім

---

¹ 7. Müller J.-W. (2004). Introduction: the power of memory, the memory of power and the power over memory. *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*. Cambridge. P. 1–35. URL: [http:// assets. cambridge.org/97805218/06107/excerpt/9780521806107_excerpt. pdf](http://assets.cambridge.org/97805218/06107/excerpt/9780521806107_excerpt.pdf).

часом у створенні величезної кількості вебресурсів, провідна мета яких – актуалізувати й передати історичні знання.

У сучасному вітчизняному віртуальному просторі представлені різноманітні інституційні вебресурси, які виконують у тому числі й комеморативну функцію.

Зокрема, на всіх без винятку сайтах державних архівів є розділи тематичних онлайн-виставок історичних документів, що покликані сприяти реалізації зазначених завдань. Так, на вебсайті Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ) такі виставки представляють широке розмаїття тем, як присвячених окремим видатним персоналіям в історії України («Українська нація мусить добути собі свободу, хоч би захиталася ціла Росія!»). До 150-річчя від дня народження Миколи Міхновського»; «Совість, як чистий кришталь». Виставка архівних документів до 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди (1722–1794); Із сузір'я «розстріляного відродження»: Лесь Курбас; До 140-річчя від дня народження Івана Івановича Огієнка та інші), так і славетним / трагічним історичним сторінкам, подіям, пам'ятним датам (Чорнобильська трагедія, День Соборності України, День Конституції, День незалежності, День державного прапора України, День пам'яті жертв голодоморів, Перша світова війна, депортація кримських татар, хрещення Київської Русі, трагедія Бабиного Яру, бій під Крутами, українські національно-визвольні змагання 1917–1921 рр. тощо).

Практично всі представлені документальні матеріали супроводжуються стислою загальнотематичною анотацією, котра допомагає відвідувачу сайту (якщо це не вчений-дослідник, а пересічна людина) скласти принаймні загальне уявлення про історичну добу, подію чи персоналію та її місце в історії, а самі документи – допомогти поглибити ці уявлення, зацікавити історією свого народу / країни / держави, спонукати до відповідної рефлексії. Більшість згаданих виставок перед тим, як з'явитися онлайн, презентуються громадськості й у фізичній формі, і лише за тим розміщуються на інституційних вебресурсах.

І це приклади, які представляють лише один з центральних державних архівів України. Насправді ж, подібна діяльність широко ведеться й іншими державними архівними установами – центральними, окремими галузевими, всіма обласними.

Сайт Національної бібліотеки України імені В. Вернадського містить багато різноманітних матеріалів, покликаних популяризувати вітчизняну історію та сприяти її належній комеморації без ідеологічних нашарувань, – від суто бібліографічних до презентаційно-бібліологічних, документальних та навіть образотворчих. Зокрема, представлений на сайті бібліотеки проєкт «Е-архів М. Грушевського» (започаткований ще до 150-річчя видатного діяча), здійснюваний спільно з установами НАН України, Канадським інститутом українських студій Альбертського університету, низкою музейних установ та видавництвом «Світ», представляє книжкові новинки та дисертаційні роботи з царини грушевськознавства, висвітлює роботу відповідних за темою наукових конференцій, пропонує відеосюжети, присвячені діячеві. Проєкт постійно поповнюється новими матеріалами, зокрема іконографічними, меморіальними тощо.

Також бібліотеки можуть у різний спосіб популяризувати доробок, публікації, зокрема й науково-популярні, знаних дослідників-істориків, які спеціально займаються проблематикою, що особливо актуальна з погляду історичної пам'яті, а надто – міфологізованих, сфальшованих комемораційних наративів.

Наприклад, у 2022 р. одна з провідних вітчизняних університетських бібліотек – Наукова бібліотека імені Михайла Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка – презентувала статті, опубліковані у перші місяці після повномасштабного російського вторгнення Володимиром Сергійчуком – доктором історичних наук, професором, автором численних монографічних досліджень з історії України та значної кількості публікацій на сторінках періодичних видань. Це статті, що мають такі заголовки: «Окремішність українства: і не сестра, і не брат, бо на болотах і на

чорноземі творилися зовсім інші етноси»; «Та є в Україні бандерівці! – І їхні гасла – сьогодні для нас закон»; «Хай світ почує правду про наш рід, або Якою буде національно-державна ідеологія України після перемоги над Росією».

Значний потенціал також закладений у такій формі мережевої комунікації, як бібліотечний подкастинг. Подкаст – окремий звуко- чи відеофайл, що розповсюджується безкоштовно через Інтернет для масового прослуховування/перегляду. Подкасти, об'єднані спільною тематикою можуть утворювати серію ресурсів в Інтернеті, що регулярно оновлюється. На нашу думку, зазначений потенціал цього інструменту в контексті комеморації вітчизняними закладами культури досі не використаний, а тому цю прогалину слід нівелювати.

Усі зреалізовані заходи архівів, бібліотек, музеїв відповідної спрямованості, безперечно, сприяють формуванню та закріпленню історичної пам'яті про значущі – трагічні й славні сторінки вітчизняної історії, а розгорнута презентація їх у соціальних мережах (через інформаційні, фото та відео матеріали), на офіційних вебсайтах, за допомогою інших каналів комунікації – фактично забезпечує ефективну реалізацію комеморативної функції цих інституцій. Одночасно в цій царині є ще й незреалізований потенціал, на який потрібно звернути увагу.

Джерела та література

1. Передерій І.Г. Новітні музейні комунікації в комеморативних практиках постмодерного суспільства. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Полтава: ПолтНТУ, 2018. С. 155-163. (дата звернення 31.10.2024).

2. Гула Р.В., Дзьобань О.П., Передерій І.Г., Чобіт І.Р. Інформаційне протиборство: роль та практика діяльності бібліотек, архівів та музеїв (за досвідом російсько-української війни): монографія Київ: Вид-во Ліра-К, 2023. 260 с.

3. Müller J.-W. Introduction: the power of memory, the memory of power and the power over memory. *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*. Cambridge. 2004. P. 1–35. URL: [http:// assets.cambridge.org/97805218/06107/excerpt/9780521806107_excerpt.pdf](http://assets.cambridge.org/97805218/06107/excerpt/9780521806107_excerpt.pdf). (дата звернення: 13.11.2024).

4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. URL: <https://tsdavo.gov.ua/category/novyny/> (дата звернення: 13.11.2024).

5. Національна бібліотека України імені В. Вернадського (2023). URL: <http://hrushevsky.nbu.gov.ua> (дата звернення: 13.11.2024).

6. Єфремова Л. Бібліотека для тебе: як бібліотека допомогла чи продовжує допомагати вам під час повномасштабного вторгнення росії в Україну. *Бібліотека. Бюлетень Української бібліотечної асоціації*. 2022. №3. С. 3.

Олена Коноплицька

м. Тернопіль

БІБЛІОТЕКИ ЯК ПРОСТІР ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК М. ТЕРНОПОЛЯ)

Сучасні бібліотеки відіграють важливу роль у суспільстві, надаючи доступ до інформації з різних галузей знань, освітніх програм та культурних ресурсів.

Протягом 4-8 листопада 2024 року в м. Львові відбувся тренінг «Бібліотеки як простір психосоціальної підтримки». Захід пройшов у рамках реалізації флагманського проєкту «Мистецтво допомагати» на підтримку Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» за ініціативи першої леді України Олени Зеленської та за підтримки Міністерства культури та